

TONE GASPARI:

Pastir Nande.

I.

akor glasovi lepe muzike tipljejo zlati predhodniki nebeškega solnca v zgodnje jutro. Dolí na cestah leži še tema, na poljanah vijoličast mrak, nad vasjo pa se redči v polspanju siva meglica. Gozdnato sedlo se trudno giblje, bukovje v njem tiho šumi in šepeče budnico v dremajoče stvarstvo. Zahodni grebeni gorá se komaj vidno nasmišajo, za njimi na obzorju pa se poraja nekaj neskončno sladkega, ki je po božjem ukazu namenjeno ubogim srcem, trepetajočim v hladu; poslano je težkim nezaprtim očem v olajšavo bolesi, ki peče in suši vse neizjokane solze. In ta sladkost je tako silna, da prevzame drobna srca kosov, da v goščavah zagodejo pozdrav s čistimi glasovi. Slavci povabijo družice na raj, in te odgovarjajo z nežnimi klici kakor neveste ženinom.

Za grebenom se zjasni. Vstane jutro in prižge nekje za morjem presvetlo luč. Nevidna roka gre s plamenom od vrha do vrha ter užiga kamenite konice, da žare kakor sveče v cerkvi. Za njimi visoko v mlečno nebo pa se dviga ogromni oltar, poln prelivajočih se barv, poln skrivnosti zgodnjega jesenskega jutra.

Zgoraj na grebenu stopi iz hleva pastir Nande. Grajska gospoda se je usmilila sirote ter ga vzela pred tremi leti na grad. Ne godi se mu slabo! Ima dosti vsega, kar ostane od preobloženih miz, spi v izbi s hlapcem Matevžem, človekom čudnih misli in temnih besed, in hodi s svojo čredo vsako jutro na planino nad gradom in se na večer vrača. S svetom se ne pogovarja, kvečjemu brblja s svojimi sanjami, utrganimi v mirni noči, ter jih na paši v rdečem resju ogleduje kakor lepocveteče rože. Takrat mu oči same kažejo ves ta svet, ležeč pod njim, sanje ga olepšavajo,

da se mu zdi vsako jutro divnejše, vsak večer zagonetnejši. V trenutkih pa, ko nagne odkrito glavo, da pomoli k večernici, takrat čuti v srčnih globinah tisto hrepenenje, ki ga skrivoma vabi nekam tja v dolino do svetlih širokih cest, bežečih v eno veliko solnce. To veliko solnce je videl enkrat v sanjah; zato ga odslej nosi v srcu s seboj na planine, kjer njegove misli neprenehoma kleče pred njim. Zvečer sprejema to solnce spet v svoje srce, da tam novo vzide kakor velika opojna roža, plame- neča v zlatem okvirju. — — —

To jutro je zadnje jutro gospode na gradu. Čez zimo se izseli v mesto v visoke šole, a na gradu ostane le stari oskrbnik, hlapec Matevž in on. In baš to jutro se Nandetu ne mudi v planine. Rad bi se poslovil od gospode, najrajši od deklice Julije, ki je najljubeznivejša od vseh. Toda, ko posveti prva iskra na zlatem strelovodu, mora on stati že na planini. Vse ure, ki beže mimo njega v nepoznani sreči in sladkosti, so se hipoma skrile, in zdaj stoji pred njim razočaranje lepih dokončanih sanj. To jutro je Nande prvič vstal s trudno glavo in še težjim srcem. Čudne so bile slike, ki jih je zrl to noč, nejasne, potopljene v temne okvirje, ki jih iz njih ni mogla izmotati niti bogata luč prvih žarkov.

Povest kralja Matjaža pozna Nande. Veruje vanjo kot dete v oči svoje matere. In nocojšnjo noč se je on sestal z njim — s kraljem Matjažem. A ni bil tisti, ki ga je videl v povesti! Bil je mrkih oči, namesto težkega meča je nosil čez ramo rjavo koso, namesto dolge sive brade so mu viseli pod nosom v loku dolgi brki in je nosil namesto zlate krone polhovko. To ni tisti kralj, ki je doslej živel z njim v kratkih urah, tisti visoki, močni kralj. To je drugi kralj nenavadne postave, mrkih oči. In ta kralj ga je v spanju zbudil in mu velel vstati, da mu pokaže pot do grajskih vrat in še naprej. Plah je Nande stopal čez brv, boječih oči po grajskem mostu, za njim kralj trdih korakov, temnih oči. Na obširnem dvorišču je bila zbrana obupavačoka gospoda. Stiskala se je v kot. In videl je Nande, kako je zakipela kralju neizprosnost iz oči, ko je odhiteł po stopnicah v dvorane. Tam je prebil okna in zakričal v jutro besede o pravici.

Takrat je Nande skočil v kot k mali Juliji in jo odvedel s seboj.

Presenetile so sanje Nandeta. Trudna mu je glava, noga mu je okorna; boji se planin. Ozira se na obzorje: vzhod obeta vedro jutro, horicont lep jesenski dan. Hlapec Matevž pa se zadere iz hleva: „No, kaj pa sanjariš! Ženi, ženi že enkrat!“

Skuštrana glava pogleda na prag hleva. Nande se zdrzne in z grozoto zapazi, da je ta glava s polhovko podobna oni, ki jo je videl v sanjah. Strah mu plane preko srca, slutnja mu udari v misli, težka slutnja

o uresničenju sanj. Ozre se na desno preko gradu in skoro jokaje odgovori: „Čakam še solnce! V glavi me boli, in čudno hladno mi je v srcu!“

Hlapec se glasno zašmeje: „Ha, kaj pa potem sanjariš in blebetaš v spanju o kraljih! Le glej, da se kmalu pobereš!“

In ko vzide solnce samo, da pozlati ves grad, vsa okna in zabliska strelovod na strehi, takrat se Nandetu zazdi, da stoji v levem velikem oknu bela postava, pa gre z dvignjeno glavo nekam gor na planine, kakor da se poslavlja od njih. — — —

II.

Počasi leze Nande po strmi stezi. Pred njim se zvija dolga črta lepo rejene govedi. Spredaj prestopa stara Saša z zvoncem krog vratu, ki enakomerno bije in kliče dolgo vrsto za seboj. Don, don, don ... udarjajo glasovi. Vsak dan jih čuje Nande, in prijetno mu denejo vsak čas, toda danes se mu zdi, da gredo ti zvoki daleč v ozračje, kjer obvisijo nekje med solncem in njim samim in se ne poizgube, temveč odgovarjajo in kličejo čudno žalostne popevke. Ob istem času strašijo še vedno v njegovih mislih sanje, in srce, ki je vsak dan vriskalo v opoju, bije zdaj teške, suva-joče krike. Oči iščejo iz te luči na nebu košček raja na planini, toda kamor se plašne zatečejo — povsod žalovanje. Ali čuti vsa planina z njim? Ali tudi gozd vzdihuje v težkih, morečih sanjah? V njegovem srcu je danes brezsolnčna stran, in skozi to zrejo trudne oči, a vsepovsod se plazi ta senca, ta brezupna bojazen, ki pretvori najjasnejši hip v dolgo uro vase zaklenjenega samovanja ...

Ko preide pot ob robu sočnatih trav na planini, se živina počasi razleze, razporedi se na vse strani ter skloni glave. Tako je že privajena, da se pomika neprostovoljno dalje, počasi puli z raskavimi jeziki sočivje, in ko stopi solnce na najvišjo nebeško stran, se ona približa zračnemu vrhu.

Tam v senci zadnjega šopka jelk počiva navadno Nande. V mehki mah ali v krvavo resje ali med zimzelen sede, pogleda toplemu, jasnemu dnevu v oči, ga primerja s svojimi sanjami in sluti in ugiblje, koliko sladkih časov še oddrhti mimo njega, da ga nato samo eden najslajši hip povede v obljubljeni deželo. Sredi tega hipa stoji vedno jasna Julija, in obljubljena dežela je široka cesta, ki se pelje v srebrni kočiji v tisto mesto, kjer je Julija doma. Saj je Nandetu najljubša oseba na gradu deklica Julija, sen njegovih sanj, hčerka starega prevzetnega graščaka in lepe gospe. Kdo izpregovori z Nandetom odkrito besedo, kdo mu pošlje zvečer nove luči v srce, ko solnce že za gorami umira? Oči deklice Julije, ki so tako čiste, da mu ponudijo ob vsakem pogledu nebroj odprtih zakladov, shranjenih v zlati skrinjici mlade nedolžnosti. Dodobra je spoznal njeno plemenitost v dobrosrčnosti in sočuvstvovanju. Svojo

najljubšo zvezdo na nebu bi utrgal in jo zamenjal za njeno srce, saj mu to lepše sveti in ga zmerom spremlja na njegovemu potu...

In ta zvezda tone danes in nocoj na večer utone za dolge čase in se znabiti ne vrne nikoli več. Sanje, ki so v prebiti noči zapisale to slutnjo, so tako bridke, da stopijo pred vsako njegovo kretnjo in se spojijo z njo v negotove trenutke. Ne da se mu ne sesti, ne stati. Kakor hitro postoji, se oglasi v njem tisto prehudo, ki zaboli kakor spet zakrvavela rana. Beži po planini od kraja do kraja, z rokami grabi preko prsi, da po moči uteši vse to, česar niti čarobna luč zgodnjega jesenskega dneva ni mogla razjasniti...

Popoldne enkrat, ko zaužije Nande s seboj prineseno kosilce, ga premaga utrujenost. Ne sede pod smreko v mah, temveč na rob vrha, da vidi odtam po vsem pobočju, po raztegnjeni dolini tja daleč v ono stran južnovzhodno, kjer nekje drče železna kolesa, ki odvajajo drage in jih nikoli več ne vračajo. Zamakne se v tisti kot: pa se počasi razmaknejo pred njegovimi očmi temni gozdovi, znižajo se sive obmejne gore, da pripravijo odprt pot njim, ki beže v svet. Zaskeli ga v duši, omahne, zapre oči, in še enkrat gre v sanjah mimo njega tista svetla postava dekliška z dvignjenimi belimi rokami in žalujočimi očmi...

Nande počiva. Premalo spanja in počitka mu je nudila pretekla noč, zato ga je že pot na planino utrudil; a skrb in bojazen sta mu slednjič zatisnili trepalnice. Na robu vrha leži iztegnjen po zeleni kamižoli — levo roko na strani srca — ter mirno diha. Na obrazu se menjujeta svit solнца in prosti zrak planine, ki rahlo božata mlada lica ter tipljeta preko usten.

Živina leze počasi od vseh strani proti vrhu, da tam leže okrog stare Saje, prežveči travo in počaka solnčnega slovesa. Ob solnčnem zahodu vstane navadno prva ona, vodnica, poznavalka vsake stezice naokolo, da spet povede dolgo vrsto navzdol. Stara je in ne poljubi se ji veliko sočne trave, zato zre naokoli, kliče oddaljujočo se goved in ne prenehoma udarja z zvoncem. Kakor bi imel sodruga s seboj, tako se je Nandetu priljubila Saja. Če se tupatam sam oddalji od črede, da utrga palico ali si zajame vode v viru, takrat stoji namesto njega sredi živali Saja in pazi. In to zvestobo plača Nande s tem, da ji ponudi košček kruha, jo potrepnje po vratu in ji govori polno lepih besed.

Naposled tudi zvonec utihne. Rahlo šumi vetrec od vzhoda, bilke se komaj vidno nagibljejo, dan moli zadnjo, veličastno zahvalnico solncu, ki že trosi večernih rož po obzorju. In v te rdeče rože sipljejo žarki samega suhega zlata, ki poje in odgovarja dnevu, da se čuje ta pesem do daljnjih krajev, kjer vsepovsod trka na bron večernega zvona. Rože krvavé, temné, skozi nje gori luč nebeška. Do polovice neba se dviga

žrtvenik, svetlo ožarjen, v temeljih pa posut od vročih nagljev in svilenih rož. Na zemlji diši po svežem vzduhu prsti in v srcih po zelenem rožmarinu...

Nande trudno vzdihne. Odpre oči. Plane na kolena. Pred njim umira tisto veliko solnce, ki ni do takrat še nikoli umrlo, ki ga je vsak večer zaprl vase, da je drugo jutro vzšlo mnogo bogatejše. In tako krvav žar šviga od tam čez vso dolino, kakor velikanski plamen, grozeč vsem stvarjem. Na pobočju stoji grad baš v najhujšem solnčnem ognju, odnekod pa potrkavajo klici, ki jih niti planina ne uteši, klici po svobodnem dnevu, po pravici. Vmes tolčejo globoki basi, kakor teška kladiva, ki zahtevajo kralja Matjaža in prostosti. — —

Brez misli doseže Nande čredo, pomikajočo se že navzdol. Zada gre tiho, s sklonjeno glavo. Ko umre luč in se razširi mrak in utihne ta velika popevka svobode, stopi Nande pred grad. Nikjer več svetlobe, nikjer pisanih, pojočih barv; mrak zavija vse poslopje v tajinstveno uganko, njegovemu srcu nerazrešljivo.

Stopi na most in se ozre v dolino. Tam daleč vidi odprte meje. Skozi njo drži cesta, in po njej drči voz z grajsko gospodo. Vse je zavito v poltemo, le ena edina postava sveti: vsa je svetla, ožarjena od neznane luči. Bela roka maha v pozdrav, oči pa kličejo nekaj tako sladkega in tako grenkega, da pod temi glasovi Nandetu umira srce. Naloni se na ograjo, potopi obraz med dlani in se izjoče...

In spet ga zbudi glas hlapca Matevža: „Ha, kaj pa ti je! Ali še vedno sanjaš? — Zbudi se — ne veš, da pride zate, zame in za nas vse svobodni dan! Ali nisi videl večera? Ne boš več pastir, drugim boš enak, ki si jim bil zdaj hlapec! ...“

Nande ne pojmi čudnih besed. Z istim koprnjenjem želi tja naprej za deklico Julijo, četudi vse svoje življenje pastir...

Otrok in domovina.

*Tebi, domovina sveta,
zvesto sem v ljubezni vdan;
mlada so še moja leta,
vendar tvoj sem državljan.*

*Tebi služi moje leto,
tebi moč, ponos in čas;
zate bo srce gorelo,
ti si moja, tvoj sem jaz!*

Simon Palček.

